

Теоретичне та практичне значення класифікації доказів дає змогу правоохоронцям точніше уявити коло об'єктів, що можуть мати доказове значення, встановити джерела отримання доказів, зрозуміти характерні особливості фактичних даних, визначити їх місце в системі доказів у кожному кримінальному провадженні.

Перелік використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, №13. Ст. 88.
2. Кириченко С. А. Класифікація доказів у кримінальному процесі. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 3. С. 115-125.
3. Степанов О. С. Докази у кримінальному процесі: поняття та види. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247-253.
4. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій, навч. посібник. Київ: Істина, 2011. 134 с.

Ганна Вікторівна ЗАХАРОВА,

адвокат,

кандидат юридичних наук

Костянтин Олександрович ЧАПЛИНСЬКИЙ,

завідувач кафедри криміналістики

та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Зростаючий в Україні попит населення на отримання більш комфортних умов в сфері туризму і відпочинку не залишився поза увагою шахраїв, які користуючись значним попитом населення на отримання різноманітних туристичних послуг, використовуючи і недостатню обізнаність громадян у цій сфері, нерідко реалізують за попередньою змовою всілякі шахрайські схеми, ошукуючи громадян, які виявили бажання отримати такі послуги. Стаючи жертвами протиправних дій потерпілі зазнають як майнової, так і моральної шкоди, оскільки позбавляються можливості реалізувати своє право на отримання різноманітних туристичних послуг. Між тим, забезпечення відшкодування шкоди потерпілим в сфері туризму від шахрайських дій не у всіх випадках є ефективним, що вимагає висвітлення проблемних питань і внесення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового регулювання

забезпечення відшкодування шкоди заподіяної шахрайськими діями у сфері туризму. Проведення розслідування у кримінальних провадженнях поряд зі встановленням усіх обставин, що підлягають доказуванню, вимагає не лише встановлювати осіб, які вчинили протиправні дії, але й вживати відповідні заходи направлені на відшкодування завданої потерпілому шкоди. Основними напрямками вказаної діяльності є своєчасне вжиття слідчим заходів з метою забезпечення можливості відшкодування потерпілим шкоди завданої злочинцем, що направлені на встановлення майна шахрая, та накладення на це майно арешту з дозволу суду, і можливістю його подальшої конфіскації за вироком суду в цілях відшкодування завданої потерпілим шкоди.

Для потерпілих від злочинних дій, в пріоритеті стоїть вимога про відшкодування завданої їм шкоди, а також питання щодо відшкодування, компенсації такої шкоди. І якщо, шахраїв повністю викрито, здобуто не спростованні докази їх провини, і є розуміння тому, що уникнути кримінальної відповідальності не можливо, але є можливість пом'якшення покарання у зв'язку з добровільним відшкодуванням завданої шкоди. То, у такому разі, з боку осіб, які вчинили вказане правопорушення вживаються всі можливі заходи направлені на якнайшвидше відшкодування завданої шкоди.

Водночас, якщо уважно проаналізувати положення КПК України, то можна бачити, що законодавець питанням можливості добровільної відшкодування шкоди особою, яка її завдала, як і перевагам здійснення нею добровільної відшкодування шкоди, не приділив достатньої уваги. До такого висновку можна дійти, оскільки по-перше, не визначено, як обов'язок для слідчого проводити роз'яснювальну роботу з підозрюваним щодо його можливості добровільно відшкодувати завдану ним майнову шкоду, що розцінюється як пом'якшуюча вину обставина, і може за певних умов сприяти звільненню від кримінального покарання; по-друге, не визначено чіткий порядок, і процедуру здійснення добровільного відшкодування такої шкоди; по-третє, не визначено послідовність дій, за дотриманням яких умов, та в присутності кого відшкодування можливе. А також, відсутня як регламентація щодо самого способу передачі певного майна (грошей, цінних паперів), так і не визначено складанням яких саме документів здійснюється підтвердження факту відшкодування завданої шкоди.

Окрім цього, доцільно передбачити в положеннях КПК і правовий механізм щодо можливості прийняття участі у відшкодуванні родичів підозрюваного, і навіть іншої фізичної чи юридичної особи, яка виявила бажання добровільно відшкодувати завдану потерпілому кримінальним правопорушенням майнову шкоду, за умови визнання підозрюваним своєї провини. А саме, коли він підтвердив письмово про свій намір відшкодувати завдану ним шкоду добровільно. Разом з тим, одним з головних аспектів з питань відшкодування, компенсації потерпілим шкоди внаслідок вчинення шахрайських дій є питання визначення критеріїв, за якими слід розраховувати справедливу та у розумних межах компенсацію за заподіяну шкоду [1, с. 190].

Здебільшого питання добровільного відшкодування підозрюваним шкоди завданої потерпілим залежить від ефективності проведеного розслідування та наявності сукупності не спростованих доказів, які обґрунтовують підозру, обвинувачення. За таких умов, шахрай як правило визнає свою провину і добровільно відшкодовує завдані збитки. Але, більш проблемних питань щодо відшкодування шкоди потерпілим, завданої внаслідок вчинення шахрайських дій, існує у випадках, коли особа шахрай не визнає своєї вини, і не збирається відшкодовувати потерпілим завдану майнову, моральну шкоду. В такому випадку слід своєчасно проводити відповідну пошукову діяльність, направлену на встановлення місцезнаходження майна, на яке може бути накладено арешт, у тому числі здійснювати перевірку відповідних реєстрів, що містять інформацію про рухоме і нерухоме майно, проводити обшуки, оглядати та вилучати документи, і речі, ініціювати у слідчого судді накладення арешту на таке майно. Крім цього, проводити інші необхідні процесуальні дії, надавати запити і доручення, у тому числі проводити допит осіб, які можуть володіти, чи володіють інформацією про майно, що підлягає арешту. А також, здійснювати перевірки відповідних реєстрів, у яких міститься інформація з прав власності на транспортні засоби, нерухоме майно. Вагоме значення має своєчасність проведення слідчим відповідних заходів, направлених на пошук і встановленн місця знаходження, перебування, як рухомого, так і нерухомого майна, цінних паперів, коштовностей, на які може бути накладено арешт, з метою забезпечення відшкодування завданої потерпілому шкоди. Для покращення ефективності проведення зазначених заходів вкрай важливо використовуючи можливості ІТ-технологій та здійснювати перевірку способу життя підозрюваного, оглядаючи відповідні інформаційні ресурси, сервіси в мережі Інтернет, у тому числі моніторинг web-сайтів, на яких міститься інформація, що допоможе швидко відшукати майно і перевіряти web-сторінки підозрюваного і його близьких родичів, на яких може міститися інформація, що цікавить слідство. Водночас, слід наголосити, що відповідно до положень Конституції України держава гарантує захист прав і свобод людини, як і відповідає перед людиною за свою діяльність щодо забезпечення визначених Конституцією прав і свобод [2]. І тому, оскільки кожна людина і громадянин мають бути захищені, захист майнових, немайнових прав потерпілих від злочину осіб здійснюється у встановленому КПК порядку шляхом реалізації відповідних кримінальних процесуальних норм [3, с. 324].

Саме в таких випадках, держава повинна брати на себе певний обов'язок по забезпеченню відшкодування, компенсації шкоди потерпілим. Хоча, нормами цивільного законодавства України регламентовано право потерпілих внаслідок злочинних дій на відновлення порушених прав. Але існують випадки, коли таке відновлення неможливе. Причин може бути декілька: а) винна у вчиненні протиправних дій особа є неплатоспроможною;

б) особа, яка вчинила злочинні дії завдавши майнової шкоди, не встановлена і потерпілий позбавлений права пред'явити цивільний позов; в) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, встановлена, але ухиляється від слідства, а оголошений її розшук не дає бажаного результату, і тому відновлення порушених майнових прав потерпілого є неможливим [4, с. 109].

Відшкодування шкоди, завданої злочином, є одним з пріоритетних завдань кримінального судочинства, а тому вказане питання активно розробляється у науці. Теоретичні дослідження згаданого питання дійшли до висновку, що відшкодування завданої злочином шкоди, для потерпілого є одним з головних інтересів у кримінальному процесі [5, с. 13]. На практиці ж видно, що конституційні положення, які забезпечують захист прав потерпілого і відшкодування йому заподіяного збитку від злочину, ще не втілені в конкретні правові рішення. Потерпілому не створено реальних умов для здійснення наданих йому на це прав [6, с. 13].

В Україні не вирішеним є питання про відшкодування потерпілому шкоди за рахунок держави. Наділення потерпілого правом на таке відшкодування обумовлене закріпленням відповідних положень в актах міжнародно-правового характеру. Так, у розділі «А» додатків до «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою», є положення, відповідно до якого в тих випадках, коли компенсацію неможливо отримати в повному обсязі від правопорушника чи з інших джерел, державам варто вживати заходів щодо надання фінансової компенсації [7].

З цього питання, слід враховувати досвід окремих Європейських держав. Так, за законодавством Франції питання компенсації шкоди потерпілим від злочинів. Вказані комісії відносяться до соціальних органів та створюються при кожному місцевому суді. Комісія складається з двох судів і одного спостерігача від громадськості. Французьке законодавство ґрунтується на принципі повного відшкодування шкоди. Відповідно до положень Кримінального кодексу Франції, підлягають відшкодуванню: а) шкода, завдана внаслідок застосування до особи насильства, що мало фізичний чи сексуальний характер; б) витрати на лікування та втрату доходу (втрата працездатності); в) втрата на утримання внаслідок смерті потерпілого годувальника [8, с. 36]. У Німеччині, право на відшкодування потерпілому шкоди за рахунок коштів держави існує як складова частина соціального права на компенсацію, незалежно від будь-яких претензій жертви щодо отримання відшкодування від самого правопорушника [9, с. 122].

В Австрії, діє урядова програма, яка надає фінансову допомогу для громадян Європейського економічного простору, які є жертвами злочинів. У цьому випадку компенсація здійснюється Федеральною соціальною службою. Джерелом фінансування її діяльності в цьому напрямі слугують штрафи, які накладаються і стягуються із засуджених осіб. Крім того, в державі паралельно діє і незалежна некомерційна організація, джерелами наповнення

її фонду виступають грошові внески членів організації та спонсорська допомога. Вказана структура надає допомогу і відшкодування жертвам злочинів, у тому числі й іноземним громадянам. [1, с. 191]. У Великій Британії, виплата відшкодування з боку держави потерпілим від злочинів здійснювалася за спеціальною Програмою відшкодування шкоди потерпілим від злочинів 1961 р. та у порядку цивільного законодавства. Крім того, у Великій Британії існує Служба відшкодування завданої злочином шкоди. Вона керує спеціальним фондом, який створений для надання відшкодування потерпілим від злочинів навіть неістотної шкоди, яка не підпадає під затверджені тарифи загального порядку [9, с. 127]. Законодавством Швейцарії передбачений державний фонд підтримки потерпілих від злочинів, за діяльність якого відповідає спеціальне управління Міністерства юстиції. Питання відшкодування шкоди в країні врегульовується законами. Відповідно до їх положень, потерпілою від злочину може визнаватися особа, на яку було спрямоване протиправне діяння, і так само особа, яка стала потерпілою в результаті такого діяння, чи якій було спричинено шкоду, хоча злочинні дії на неї не спрямовувалися [1, с. 192]. За законодавством Чехії, потерпілий має право на відшкодування: збитків, моральної шкоди; вартості безпідставного збагачення, що було отримано злочинцем унаслідок вчинення ним кримінального діяння щодо окремої особи. До того ж, потерпілій особі надається і відшкодування, яке включає суму втраченого доходу, та доведені витрати на лікування. Водночас, однією з обов'язкових умов щодо отримання відшкодування з боку держави є своєчасне подання такою особою заяви про вчинення злочинного діяння до поліції. Окрім цього, враховується і поведінка потерпілого під час учинення кримінального діяння, а також, його згода на давання свідчень у кримінальному провадженні [10, с. 155].

Основною проблемою державної компенсації завданої злочином шкоди є фінансування таких виплат. Зазвичай для цього держави створюють спеціальні компенсаційні фонди. Сьогодні такі фонди функціонують майже в усіх країнах Європи, Канади, Австралії, Японії, Нової Зеландії. У цих країнах ухвалені відповідні закони, що передбачають право потерпілих на державну компенсацію завданої злочином шкоди, а також шляхи примирення потерпілого з обвинуваченим, професійну медичну і психологічну допомогу жертвам злочинів. Створення та належне функціонування фонду відшкодування потерпілим від злочинів в Україні здатне посилити соціальну захищеність людини, оздоровити моральний стан суспільства і підвищити авторитет держави, її органів правопорядку [1, с. 193]. У питаннях створення відповідних фондів України зробила значні кроки, починаючи з 2005 року, коли приєдналася до Європейської конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р., яка закріпила принципи відшкодування державою збитків особам, які постраждали від злочинів [11, с. 5].

На сьогодні, Кабінетом Міністрів України, поки що підтримано створення Фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких

кримінальних правопорушень. Як зазначив Д. Малюська, вказана ініціатива передбачає, що потерпілий має право на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою заробітку внаслідок заподіяння насильницьким кримінальним правопорушенням шкоди його здоров'ю та понесенням витрат на медичні послуги. Пропонується гарантувати здійснення відшкодування шкоди з боку держави і у випадках звільнення особи від кримінальної відповідальності з підстав, визначених КК України, вчинення суспільно небезпечного діяння неосудною особою або якщо не встановлено особу, яка вчинила насильницьке кримінальне правопорушення. То того ж, передбачається й встановлення адміністративної відповідальності за невиконання законних вимог посадових осіб органів, на які покладається відшкодування шкоди потерпілим. Саме ж відшкодування шкоди потерпілим буде здійснюватися за рахунок надходжень до спеціального фонду Державного бюджету України від виконання покарань у вигляді штрафу, виправних робіт, збору на відшкодування шкоди, завданої насильницькими діяннями, та повернутих у дохід держави у порядку регресу коштів, що були виплачені потерпілим. Окрім цього, мінімальний розмір відшкодування шкоди, запропонований у законопроекті, не може бути менше 40 % від встановленого на 01 січня відповідного року прожиткового мінімуму для працездатних осіб [12].

Безумовно, що таке створення і належне функціонування фонду відшкодування потерпілим від злочинів, буде додатковою конституційною гарантією, яка лише сприятиме посиленню соціальної захищеності людини, та підвищить в цілому авторитет держави. Враховуючи практику Європейських держав з питань відшкодування шкоди потерпілим від злочину доцільно розробити й ухвалити окремий Закон, який би чітко регламентував підстави та умови для відшкодування, компенсації державою шкоди потерпілому завданої в наслідок вчинення щодо нього умисного злочину. Але, слід звернути увагу, що ідеальної моделі закону з відшкодування шкоди, який діє в європейських державах, і норми якого у повному обсязі можна було б перенести в правове поле України не слід шукати, оскільки треба враховувати не лише соціальні, але й економічні, фінансові та інші чинники, які існують в Україні.

Норми цього закону повинні чітко визначати принципи відшкодування, компенсації шкоди потерпілим від умисних злочинів. Бездоганно прописувати процесуальний порядок відшкодування, права та обов'язки уповноважених на це суб'єктів, джерела, обсяги та строки відшкодування, компенсації. А також, право держави на повернення наданих потерпілому коштів, шляхом висунення вимог в порядку регресу відносно обвинуваченого, якого визнано за вироком суду, що набрав законної сили винним. Нажаль, станом на сьогодні, Кабінетом Міністрів не розроблена, а Верховною Радою не затверджена національна програма компенсації майнової шкоди потерпілим від умисних злочинів. Вказане потребує розроблення відповідних окремих законодавчих актів, які на державному рівні врегульовували б умови, порядок, обсяг та механізм здійснення компенсації особам, які потерпіли від злочину. Інакше, інтереси потерпілого у кримінальному судочинстві так і будуть залишатися на останньому місці після суспільних та державних інтересів.

Перелік використаних джерел

1. Карпенко Є. М. Міжнародний досвід відшкодування шкоди потерпілому як одна з форм запобігання злочину. *Правовий часопис Донбасу*. № 1. 2018. С. 190-196.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Перегудова Ю. А. Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2018. С. 323-325.
4. В'юник М. В. Щодо питання державної компенсації потерпілим від злочину. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди «Право»*. № 21. 2014. С. 101-112.
5. Остапенко С. І. Кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочинцем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
6. Федченко В. М. Відшкодування потерпілому завданої злочинцем шкоди за рахунок держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 36-42.
7. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою. Резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї від 29.11.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text.
8. Ноп В. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення. *Право України*. 2013. № 11. С. 32-41.
9. Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія. Київ, 2012. 448 с.
10. Абламський С. Є. Окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої злочинцем потерпілому, у кримінальному судочинстві. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 154-159.
11. Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Малишев Б. В., Саїдова З. М. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство. Київ: Москаленко О. М., 2015. 268 с.
12. Малюська Д. Уряд підтримав створення Фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-uryad-pidtrimav-stvorennya-fondu-vidshkoduvannya-shkodi-poterpilim-vid-nasilnickih-kriminalnih-pravoporushen>.

Андрій Володимирович ЗЕЛЕНСЬКИЙ,
курсант

*Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Юлія Володимирівна ШЕНДРИК,

викладач кафедри кримінального процесу

*Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Збирання та аналіз доказів і до сьогодні є однією з найболючіших проблем доказування. Ретельне дослідження цього питання є одним із вагомих внесків до практичного значення доказування. Практика показує, що